Εις την προδοσία του Ιούδα - Ομιλία Α΄ (Αγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος)

Categories : ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Date : 21 Απριλίου, 2011

Στην προδοσία του Ιούδα ομιλία Α΄καθώς και στο Πάσχα, στην παράδοση της Θείας Ευχαριστίας, και για το ότι δεν πρέπει κανείς να είναι μνησίκακος. Εκφωνήθηκε κατά την αγία και μεγάλη Πέμπτη.

1. Σήμερα είναι ανάγκη να απευθύνω λίγα λόγια προς την αγάπη σας· και πρέπει να σας πω λίγα, όχι επειδή κουράζεσθε από το πλήθος των λεγομένων· διότι δεν είναι δυνατό να βρει κανείς άλλη πόλη που να τρέφει τόση μεγάλη αγάπη για την ακρόαση των πνευματικών λόγων. Δεν θα σας πω λοιπόν λίγα γι' αυτό, επειδή δηλαδή σας κουράζω με το πλήθος, αλλ' επειδή είναι αναγκαία σήμερα η αιτία της βραχυλογίας· καθόσον βλέπω πολλούς από τους πιστούς να βιάζονται να έρθουν προς κοινωνία των φρικτών μυστηρίων. Για να μη χάσουν λοιπόν ούτε εκείνη την τράπεζα, ούτε να στερηθούν και αυτή, είναι ανάγκη σήμερα να προσφέρω και την ανάλογη πνευματική τροφή, ώστε ν' αποκομίσετε κέρδος και από τις δύο μεριές, παίρνοντας εφόδια και από αυτήν, και από τα λόγια μου, και έχοντας αυτά τα εφόδια να φύγετε και με φόβο και με τρόμο καθώς και με την πρέπουσα ευλάβεια να προσέλθετε στη φοβερή και φρικτή κοινωνία.

Σήμερα, αγαπητοί, παραδόθηκε ο Κύριός μας Ιησούς Χριστός· διότι την εσπέρα αυτή που μας έρχεται, τον έπιασαν οι Ιουδαίοι και έφυγαν. Αλλά μη κυριευθείς από θλίψη, ακούοντας ότι παραδόθηκε ο Ιησούς· ή καλύτερα γίνε σκυθρωπός και κλάψε πικρά, όχι όμως για εκείνον που παραδόθηκε, αλλά για τον προδότη Ιούδα. Διότι εκείνος που παραδόθηκε έσωσε την οικουμένη, ενώ εκείνος που τον παρέδωσε έχασε την ψυχή του. Και εκείνος που παραδόθηκε κάθεται στα δεξιά του πατέρα του στους ουρανούς, ενώ εκείνος που τον πρόδωσε βρίσκεται τώρα στον άδη, περιμένοντας την απαραίτητη τιμωρία. Γι' αυτόν λοιπόν κλάψε και αναστέναζε, γι' αυτόν πένθησε, επειδή και ο Κύριός μας γι' αυτόν δάκρυσε. Διότι, λέγει, «Όταν τον είδε, ταράχθηκε και είπε· ένας από σας θα με παραδώσει». Πω, πω πόσο μεγάλη είναι η ευσπλαχνία του Κυρίου· εκείνος που προδόθηκε πονάει για εκείνον που τον πρόδωσε. «Όταν λοιπόν», λέγει, «τον είδε, ταράχθηκε και ειπε· ένας από σας θα με παραδώσει». Για ποιο λόγο λυπήθηκε; Για να δείξει συγχρόνως και τη φιλοστοργία του, και να μας

διδάξει, ότι πρέπει να θρηνούμε σε κάθε περίπτωση όχι εκείνον που κακοποιείται, αλλά εκείνον που κακοποιεί. Διότι αυτό είναι χειρότερο από εκείνο, ή καλύτερα εκείνο δεν είναι κακό, το να κακοπαθεί δηλαδή, αλλά κακό είναι το να κάνει κανείς το κακό. Διότι το να κακοπαθούμε αυτό μας προσφέρει τη βασιλεία των ουρανών, ενώ το να κάμνομε το κακό μας γίνεται αιτία της γέεννας και της κολάσεως. Διότι λέγει· «Μακάριοι είναι εκείνοι που καταδιώκονται για χάρη της αρετής, διότι σ' αυτούς ανήκει η βασιλεία των ουρανών».

Βλέπεις πώς το να κακοπαθεί κανείς έχει σαν μισθό και έπαθλο τη βασιλεία των ουρανών; Άκουσε πώς το να κάμνει πάλι το κακό προξενεί κόλαση και τιμωρία. Διότι αφού ο Παύλος είπε για τους Ιουδαίους, ότι «τον Κύριο φόνευσαν και τους προφήτες καταδίωξαν», πρόσθεσε· «Των οποίων το τέλος θα είναι σύμφωνο με τα έργα τους». Είδες πώς εκείνοι που διώκονται κερδίζουν τη βασιλεία των ουρανών, ενώ εκείνοι που καταδιώκουν επισύρουν εναντίον τους την οργή του Θεού; Αυτά τώρα δεν σας τα είπα έτσι στην τύχη, αλλά για να μη οργιζόμαστε εναντίον των εχθρών μας, αντίθετα μάλιστα να τους ευσπλαχνιζόμαστε, να θρηνούμε γι' αυτούς και να πονάμε μαζί μ' αυτούς· διότι εκείνοι είναι που κακοπαθούν, εκείνοι που μάς εχθρεύονται. Αν προετοιμάσομε έτσι την ψυχή μας, θα μπορέσομε και να προσευχόμαστε υπέρ αυτών. Γι' αυτό λοιπόν είναι η τέταρτη ημέρα σήμερα που σας ομιλώ για την προσευχή υπέρ των εχθρών, για να γίνει σταθερός ο λόγος της διδασκαλίας και να ριζωθεί με τη συνεχή προτροπή. Γι' αυτό επιμένω στους λόγους μου, ώστε να καταπραΰνει ο αναβρασμός της οργής και να κατασταλεί η φλεγμονή, και έτσι να είναι καθαρός από οργή εκείνος που έρχεται να προσευχηθεί. Διότι και ο Χριστός δεν έδωσε αυτές τις συμβουλές μόνο για τους εχθρούς, αλλά και για μάς, ώστε να συγχωρούμε τα αμαρτήματα εκείνων· διότι περισσότερα παίρνεις παρά δίνεις, συγχωρώντας την οργή του εχθρού σου.

Και πώς, λέγει, παίρνω περισσότερα; Εάν συγχωρήσεις τα αμαρτήματα του εχθρού σου, συγχωρούνται τα αμαρτήματά σου απέναντι στον Κύριο. Εκείνα είναι αθεράπευτα και ασυγχώρητα, ενώ αυτά περιέχουν πολλή παρηγοριά και συγγνώμη. Άκουσε λοιπόν τον Ηλία τι λέγει προς τους υιούς του· «Εάν κάποιος άνθρωπος αμαρτήσει απέναντι στο συνάνθρωπό του, θα μπορέσουν να προσευχηθούν γι' αυτόν άλλοι, εάν όμως αμαρτήσει απέναντι στο Θεό, ποιος θα προσευχηθεί γι' αυτόν;». Ώστε εκείνο το τραύμα δεν θεραπεύεται εύκολα ούτε με προσευχή. Με προσευχή λοιπόν δεν θεραπεύεται, θεραπεύεται όμως με τη συγχώρηση των αμαρτημάτων του πλησίον μας. Γι' αυτό ο Χριστός εκείνα τα ονόμασε μύρια τάλαντα, δηλαδή τα αμαρτήματα προς τον Κύριο, ενώ αυτά τα ονόμασε εκατό δηνάρια. Συγχώρησε λοιπόν εκατό δηνάρια, για να σου συγχωρηθούν μύρια τάλαντα. Αλλά σχετικά με την προσευχή υπέρ των εχθρών μας αρκετά λέχθηκαν, εάν κρίνετε όμως ορθό, ας επανέλθομε στο θέμα της προδοσίας και ας δούμε πως παραδόθηκε ο Κύριός μας.

2. «Τότε ένας από τους δώδεκα, που ονομαζόταν Ιούδας ο Ισκαριώτης πήγε στους

αρχιερείς και τους είπε· Τι θέλετε να μου δώσετε για να σας παραδώσω αυτον;». Και φαίνεται βέβαια σαφές αυτό που λέγει, και τίποτε άλλο δεν υπονοείται μ' αυτό, εάν όμως κανείς εξετάσει με προσοχή το καθένα από τα λεγόμενα αυτά, θα βρει μέσα σ' αυτά πολλά πράγματα και μεγάλο βάθος νοημάτων. Και κατά πρώτο ο καιρός. Διότι ο ευαγγελιστής δεν αναφέρει αυτόν τυχαία καθόσον δεν είπε απλώς «πήγε», αλλά πρόσθεσε το «Τότε πήγε». «Τότε»· πες μου, πότε; και για ποιό λόγο προσδιορίζει το χρόνο; τι θέλει να μάς διδάξει; Διότι δεν λέχθηκε τυχαία το, «Τότε»· καθόσον μιλώντας εμπνεόμενος από το Πνεύμα δεν το λέγει αυτό έτσι στην τύχη και άσκοπα. Τι σημαίνει λοιπόν το, «Τότε»; Πριν απ' αυτό το χρόνο, πριν απ' αυτή την ώρα τον πλησίασε μία πόρνη, κρατώντας ένα αλαβάστρινο δοχείο γεμάτο με μύρο, και έχυσε το μύρο εκείνο επάνω στο κεφάλι του Κυρίου. Έδειξε μεγάλη τιμή προς τον Κύριο, έδειξε πολλή πίστη, πολλή υπακοή και ευλάβεια· άλλαξε ζωή, έγινε καλύτερη και πιό φρόνιμη. Και τότε που η πόρνη μετανόησε, τότε που προσέλκυσε κοντά της τον Κύριο, τότε ο μαθητής παρέδωσε το δάσκαλό του. Γι' αυτό είπε, «Τότε», για να μη κατηγορήσεις το δάσκαλο για αδυναμία, όταν δεις το μαθητή να προδίδει το δάσκαλό του. Διότι τόσο μεγάλη είναι η δύναμη του δασκάλου, ώστε και πόρνες να προσελκύει σε υπακοή προς αυτόν.

Τι λοιπόν, λέγει, εκείνος που προσέλκυσε κοντά του πόρνες, δεν μπόρεσε να προσελκύσει και να κρατήσει κοντά του το μαθητή; Μπορούσε να κρατήσει κοντά του το μαθητή, αλλά δεν ήθελε να τον κάνει καλό αναγκαστικά, ούτε να τον φέρει κοντά του με τη βία. «Τότε πήγε». Και αυτό το «Πήγε», έχει κάποιο νόημα και μάλιστα όχι μικρό· διότι δεν καλέσθηκε από τους αρχιερείς, δεν εξαναγκάσθηκε, δεν εκβιάσθηκε, αλλ' ο ίδιος από μόνος του και με τη θέλησή του γέννησε το δόλο, και πήρε την απόφαση αυτή, μη έχοντας κανένα σύμβουλο στην πονηρή αυτή πράξη του.

«Τότε πήγε ένας από τους δώδεκα»; Τι σημαίνει, «ένας από τους δώδεκα»; Και αυτό δείχνει το μέγεθος της κατηγορίας εναντίον του, το να πει δηλαδή «Ένας από τους δώδεκα». Καθόσον υπήρχαν και άλλοι μαθητές του Ιησού, ανερχόμενοι σε εβδομήντα, αλλ' εκείνοι κατείχαν τη δεύτερη θέση, δεν απολάμβαναν τόση μεγάλη τιμή, δεν είχαν τόση παρρησία απέναντι στον Κύριο, ούτε γνώρισαν τόσα απόρρητα, όπως οι δώδεκα. Αυτοί κατ' εξοχή ήταν οι εκλεκτοί και αυτός ήταν ο χορός γύρω από το βασιλιά. Αυτή ήταν η γύρω από το δάσκαλο ομάδα και απ' αυτήν ξεπήδησε ο Ιούδας. Για να μάθεις λοιπόν ότι δεν τον πρόδωσε απλώς μαθητής του, αλλ' ένας από την πιό εκλεκτή ομάδα του γι' αυτό λέγει· «Ένας από τους δώδεκα». Και δεν ντρέπεται ο Ματθαίος που έγραψε αυτά. Και για ποιο λόγο δεν ντρέπεται; Για να μάθεις, ότι παντού στη Γραφή όλα λέγονται με μεγάλη αλήθεια, και τίποτε δεν κρύβεται, ούτε εκείνα που φαίνονται ότι είναι δυσάρεστα. Διότι αυτά που φαίνονται ότι είναι δυσάρεστα, αυτά δείχνουν τη φιλανθρωπία του Κυρίου· διότι τον προδότη, τον ληστή, τον κλέφτη, τον κατέστησε άξιο τόσων μεγάλων αγαθών, και μέχρι την τελευταία στιγμή εξακολουθούσε να τον έχει κοντά του· καθόσον τον νουθετούσε και τον συμβούλευε και έδειχνε κάθε φροντίδα γι' αυτόν. Εάν όμως δεν πρόσεχε εκείνος,

δεν είναι αίτιος ο Κύριος και μάρτυρας, γι' αυτό είναι η πόρνη· διότι αυτή προσέχοντας στον Κύριο, έσωσε τον εαυτό της.

Μη λοιπόν απογοητευθείς βλέποντας προς την πόρνη, ούτε να πάρεις θάρρος, βλέποντας προς τον Ιούδα. Καθόσον και τα δύο αυτά είναι καταστρεπτικά, και το θάρρος, και η απελπισία. Διότι το θάρρος οδηγεί στην πτώση εκείνου που στέκεται όρθιος, ενώ η απελπισία δεν αφήνει να σηκωθεί εκείνον που είναι πεσμένος. Γι' αυτό ο Παύλος συμβούλευε και έλεγε· «Εκείνος που νομίζει ότι στέκεται, ας προσέχει μήπως πέσει». Έχεις τα παραδείγματα και των δύο, πώς δηλαδή ο μαθητής, νομίζοντας ότι στέκεται πνευματικά όρθιος, έπεσε, και πώς η πόρνη, ενώ ήταν πεσμένη πνευματικά και ηθικά, σηκώθηκε. Εύκολα η γνώμη μας γλιστράει και πέφτει, εύκολα η προαίρεσή μας πέφτει από εκεί που στέκεται. Γι' αυτό πρέπει από παντού ν' ασφαλίζομε και να περιτειχίζομε τον εαυτό μας.

«Τότε πήγε στους αρχιερείς ένας από τους δώδεκα, που ονομαζόταν Ιούδας Ισκαριώτης». Βλέπεις από ποιο χορό εξέπεσε; Βλέπεις ποιά διδασκαλία περιφρόνησε; Βλέπεις πόσο μεγάλο κακό είναι η αδιαφορία και η απροσεξία; «Ο Ιούδας, που ονομαζόταν Ισκαριώτης». Για ποιό λόγο μου ονομάζεις την πόλη του; Υπήρχε και άλλος μαθητής Ιούδας, που ονομαζόταν Ζηλωτής. Για να μη γίνει λοιπόν με τη συνωνυμία κάποιο λάθος, ξεχώρισε αυτόν από εκείνον, και εκείνον τον ονόμασε από την αρετή του Ιούδα Ζηλωτή, ενώ αυτόν δεν τον ονόμασε από την κακία του· διότι δεν είπε, Ιούδας ο προδότης. Αν και βέβαια έπρεπε, όπως ακριβώς ονόμασε εκείνον από την αρετή του, έτσι να ονομάσει και αυτόν από την κακία του και να πει, Ιούδας ο προδότης. Αλλά για να σε διδάξει να έχεις καθαρή τη γλώσσα σου από την κατηγορία, αποφεύγει και τον ίδιο τον προδότη, να θίξει.

«Πήγε», λοιπόν, λέγει, «ένας από τους δώδεκα, ο Ιούδας ο Ισκαριώτης, στους αρχιερείς και τους είπε· Τι θα μου δώσετε για να σας παραδώσω αυτόν;». Πω, πω φωνή γεμάτη από αηδία. Και πώς βγήκε από το στόμα του, πώς κίνησε τη γλώσσα του; πώς δεν νεκρώθηκε όλο το σώμα του; πώς δεν σαλεύθηκαν τα μυαλά του; «Τι θέλετε να μου δώσετε, για να σας παραδώσω αυτόν;». Αυτά, πές μου σε δίδαξε ο Χριστός; Δεν έλεγε γι' αυτό, «Μη πάρετε στη ζώνη σας ούτε χρυσά, ούτε ασημένια, ούτε και χάλκινα νομίσματα», περιορίζοντας από την αρχή τη ρίζα της φιλαργυρίας; Δεν συμβούλευε αυτά συνέχεια και μαζί με αυτά έλεγε, «Εάν κάποιος σε χτυπήσει στο δεξί σαγόνι, στρέψε του και το άλλο»; «Τι θέλετε να μου δώσετε, για να σάς παραδώσω αυτόν;·». Πω, πω παραλογισμός! Πες μου, για ποιο λόγο; Ποιά μικρή, ή μεγάλη κατηγορία έχεις εναντίον του και παραδίνεις το δάσκαλο; Επειδή σου παρέδωσε την εξουσία εναντίον των δαιμόνων; επειδή σου έδωσε τη δύναμη να θεραπεύεις ασθένειες; επειδή σου έδωσε τη δύναμη να καθαρίζεις λεπρούς; επειδή σου έδωσε τη δύναμη ν' ανασταίνεις νεκρούς; επειδή σε απάλλαξε από την τυραννική εξουσία του θανάτου; Αντί αυτών των ευεργεσιών του δίνεις αυτές τις αμοιβές;

«Τι θέλετε να μου δώσετε, για να σας παραδώσω αυτόν;». Πω, πω παραφροσύνη! ή καλύτερα, πω, πω φιλαργυρία· διότι όλα εκείνη τα γέννησε· εκείνην επιθύμησε αυτός και πρόδωσε το δάσκαλο. Διότι τέτοιο πράγμα είναι η πονηρή εκείνη ρίζα· καθιστά τις ψυχές που συλλαμβάνει μανιακές χειρότερα από το δαίμονα, και τις κάνει για όλα να αδιαφορούν, και για τον εαυτό τους, και για το συνάνθρωπό τους, και για τους νόμους της φύσεως, τις απομακρύνει από τα λογικά τους και τις καθιστά παράφρονες. Διότι πρόσεχε πόσα πράγματα απομάκρυνε μέσα από την ψυχή του Ιούδα· τη συναναστροφή, την οικειότητα, τη συμμετοχή στο ίδιο τραπέζι, τα θαύματα, τη διδασκαλία, τις συμβουλές, τις νουθεσίες όλα αυτά τότε η φιλαργυρία έκανε να ξεχασθούν. Γι' αυτό πολύ σωστά ο Παύλος έλεγε, ότι «Ρίζα όλων των κακών είναι η φιλαργυρία».

«Τι θέλετε να μου δώσετε για να σας παραδώσω αυτόν;». Μεγάλη παραφροσύνη δείχνουν τα λόγια αυτά. Πές μου, παραδίνεις εκείνον που εξουσιάζει τα πάντα, που εξουσιάζει τους δαίμονες, που προστάζει τη θάλασσα και υπακούει, τον Κύριο όλων των δημιουργημάτων της φύσεως; Για να περιορίσει λοιπόν τον παραλογισμό του και να δείξει, ότι, εάν δεν ήθελε δεν θα παραδινόταν, άκουσε τι κάνει. Κατά την στιγμή της προδοσίας, όταν ήρθαν εναντίον του, κρατώντας ξύλα και λαμπάδες και φως, λέγει σ' αυτούς· «Ποιόν ζητάτε;». Δεν γνώριζαν δηλαδή εκείνον που επρόκειτο να συλλάβουν. Τόσο πολύ απείχε ο Ιούδας από τη δυνατότητα να παραδώσει αυτόν, διότι δεν έβλεπε εκείνον που επρόκειτο να παραδώσει, αν και βρισκόταν μπροστά του, και όλα αυτά ενώ υπήρχαν λαμπάδες και τόσο φως. Διότι, το ότι ο ευαγγελιστής υπαινίχθηκε αυτό, λέγει· είχαν λαμπάδες και φως και δεν έβλεπαν αυτόν. Και καθημερινά υπενθύμιζε σ' αυτόν και με τα έργα του και με τα λόγια του, δείχνοντάς του ότι δεν θα μπορέσει να τον προδώσει κρυφά. Και ούτε φανερά και παρουσία όλων έλεγχε αυτόν, για να μη τον κάνει περισσότερο αδιάντροπο, ούτε και αποσιωπούσε την προδοσία, για να μη νομίζει ότι του διαφεύγει την προσοχή και επιχειρήσει έτσι άφοβα την προδοσία, αλλά συνέχεια έλεγε, «Ένας από σας θα με παραδώσει», αλλ' όμως δεν τον φανέρωνε.

Πολλά λόγια είπε και για τη γέεννα και για τη βασιλεία των ουρανών, και έδειξε τη δύναμή του και για τα δύο, το να τιμωρεί δηλαδή εκείνους που αμαρτάνουν, και να τιμά εκείνους που ασκούν την αρετή. Αλλ' όλα αυτά εκείνος τα απέρριψε, ο δε Θεός δεν τον συγκράτησε με τη βία. Επειδή δηλαδή μας έπλασε και μας έδωσε τη δυνατότητα να εκλέγομε ελεύθερα τις κακές ή τις καλές πράξεις, θέλει να είμαστε καλοί και με τη θέλησή μας· γι' αυτό, αν δεν θέλομε, δεν μας βιάζει ούτε και μας εξαναγκάζει· διότι εκείνος που εξαναγκάζεται να είναι καλός, δεν είναι δυνατό να είναι καλός. Επειδή λοιπόν και εκείνος ήταν κύριος των αποφάσεων και ενεργειών του και ήταν ελεύθερος να μη πεισθεί και να μη στραφεί προς τη φιλαργυρία, γι' αυτό αποτυφλώθηκε ο νους του και πρόδωσε τη σωτηρία του. Λέγει λοιπόν· «Τι θέλετε να μου δώσετε για να σας παραδώσω αυτόν;». Ελέγχοντας λοιπόν ο ευαγγελιστής την τύφλωση και την παραφροσύνη της διάνοιάς του, λέγει, ότι κατά τη στιγμή της

εφόδου των Ιουδαίων ο Ιούδας ήταν μαζί τους, εκείνος που είπε· «Τι θέλετε να μου δώσετε για να σας παραδώσω αυτόν;». Και είναι δυνατό να δούμε τη δύναμη του Χριστού όχι μόνο από εδώ, αλλά και από το ότι, αφήνοντας και μόνο τη φωνή του ν' ακουσθεί, οπισθοχώρησαν και έπεσαν κάτω. Επειδή όμως ούτε και έτσι εγκατέλειπαν την αδιαντροπιά τους, παραδίνει πλέον τον εαυτό του, και είναι σαν να τους έλεγε· "Εγώ έκανα ό,τι εξαρτάται από μένα, φανέρωσα τη δύναμή μου, έδειξα, ότι επιχειρείτε αδύνατα πράγματα. Θέλησα να σταματήσω την κακία σας, επειδή όμως σεις δεν θελήσατε, αλλ' επιμένετε στον παραλογισμό σας, να σας παραδίνω τον εαυτό μου".

Αυτά σας τα είπα, για να μη κατηγορήσουν μερικοί το Χριστό, λέγοντας,**γιατί δεν άλλαξε τον Ιούδα;** γιατί δεν το έκανε σώφρονα και λογικό; Και πώς έπρεπε να τον κάνει λογικό; εξαναγκάζοντάς τον, ή αφήνοντάς τον να το αποφασίσει μόνος; Εάν τον εξανάγκαζε, ούτε και έτσι επρόκειτο να γίνει καλύτερος· διότι κανένας δεν θα ήταν δυνατό να γίνει καλός εξαναγκαζόμενος· εάν πάλι με τη δική του απόφαση και θέληση, όλα εκείνα που μπορούσαν να διορθώσουν τη θέληση και απόφασή του του τα πρόσφερε. Εάν δεν θέλησε να δεχθεί το φάρμακο, η κατηγορία δεν είναι του ιατρού, αλλ' εκείνου που απέρριψε τη θεραπεία. Πρόσεχε λοιπόν πόσα έκανε, ώστε να τον ξανακερδίσει και να τον σώσει. Δίδασκε σ' αυτόν όλη την ευσέβεια και με έργα και με λόγια, τον έκανε ανώτερο από τους δαίμονες, του έδωσε τη δύναμη να κάμνει πολλά θαύματα, τον φόβησε με την απειλή της κολάσεως, τον προέτρεψε με την υπόσχεση της βασιλείας. Επίσης έλεγχε συνέχεια τις απόκρυφες σκέψεις του, αλλ' ελέγχοντας αυτές δεν τις αποκάλυπτε· ένιψε τα πόδια του μαζί με τους άλλους μαθητές και έφαγε μαζί μ' αυτόν στο ίδιο τραπέζι· τίποτε, ούτε μικρό, ούτε μεγάλο, παρέλειψε, αλλ' όμως παρέμενε με τη θέλησή του αδιόρθωτος.

Και για να μάθεις, ότι, ενώ μπορούσε ν' αλλάξει, όμως δεν θέλησε, αλλ' όλα έγιναν εξ αιτίας της αδιαφορίας του, άκουσε. Όταν δηλαδή παρέδωσε αυτόν, έρριξε τα τριάντα αργύρια, μπροστά τους, και είπε· «Αμάρτησα, διότι παρέδωσα αίμα δίκαιο». Τι συνέβηκε; Όταν τον είδες να θαυματουργεί δεν έλεγες, «Αμάρτησα, διότι παρέδωσα αίμα αθώο», αλλ' έλεγες, «Τι θέλετε να μού δώσετε για να σας παραδώσω αυτόν;». Αφού όμως προχώρησε το κακό, η προδοσία πραγματοποιήθηκε και η αμαρτία ολοκληρώθηκε, τότε αντιλήφθηκες την αμαρτία. Τι λοιπόν διδασκόμαστε από εδώ; Ότι, όταν δείχνομε αδιαφορία, ούτε οι συμβουλές μας ωφελούν, όταν όμως φροντίζομε, μπορούμε τότε και μόνοι μας να σηκωθούμε από το πέσιμό μας. Καθόσον και αυτός, όταν συμβούλευε ο δάσκαλος, δεν άκουε, όταν όμως δεν υπήρχε κανένας να τον συμβουλέψει, επαναστάτησε τότε η συνείδησή του, και, ενώ δεν υπήρχε κανένας δάσκαλος, άλλαξε γνώμη, κατέκρινε εκείνα που τόλμησε να κάνει, και έρριξε τα τριάντα αργύρια. «Τι θέλετε να μού δώσετε για να σας παραδώσω αυτόν; Και του έδωσαν», λέγει, «τριάντα αργύρια». Κατέβαλαν την τιμή του αίματος, που δεν είχε τιμή. Γιατί Ιούδα παίρνεις τα τριάντα αργύρια; Ο Χριστός ήρθε να χύσει το αίμα αυτό για τη σωτηρία του κόσμου δωρεάν, για το οποίο σύ κάμνεις αισχρές

συμφωνίες και συναλλαγές. Διότι τι υπάρχει αισχρότερο απ' αυτή τη συναλλαγή;

4. «Τότε ήρθαν οι μαθητές στον Ιησού». «Τότε»· πότε; Όταν γίνονταν αυτά, όταν η προδοσία προχώρησε, όταν ο Ιούδας οδηγήθηκε στην απώλεια, «Ήρθαν οι μαθητές του σ' αυτόν και του είπαν, που θέλετε να σου ετοιμάσομε για να φας το Πάσχα;». Είδες μαθητή; είδες και μαθητές; Εκείνος προδίνει το δάσκαλο, ενώ αυτοί φροντίζουν για το Πάσχα· εκείνος συμφωνίες κάνει, ενώ αυτοί ετοιμάζονται να τον περιποιηθούν, τα ίδια θαύματα απόλαυσαν, και εκείνος και αυτοί, τις ίδιες διδάσκαλίες, την ίδια εξουσία. Από που λοιπόν προήλθε η μεταβολή; Από την προαίρεση αυτή παντού γίνεται αιτία όλων των καλών και των κακών. «Που θέλεις να σου ετοιμάσομε για να φας το Πάσχα;». Η εσπέρα αυτή τότε ήταν η παραμονή του Πάσχα· επειδή λοιπόν ο Κύριος δεν είχε οικία, γι' αυτό του λένε, «Που θέλεις να σου ετοιμάσομε για να φας το Πάσχα;». Δεν έχομε ορισμένο κατάλυμα, δεν έχομε σκηνή, ούτε οικία. Ας το μάθουν εκείνοι που χτίζουν λαμπρές οικίες, ευρύχωρες στοές, και μεγάλες αυλές, ότι ο Χριστός δεν είχε που ν' ακουμπήσει το κεφάλι του. Γι' αυτό τον ερωτούν αυτοί, «Που θέλεις να σου ετοιμάσομε για να φας το Πάσχα;».

Ποιο Πάσχα; Όχι αυτό το δικό μας, αλλά το παλιό το Ιουδαϊκό· διότι οι μαθητές εκείνο ετοίμασαν, ενώ αυτό το δικό μας αυτός το ετοίμασε· και όχι μόνο αυτός το ετοίμασε, αλλά και ο ίδιος έγινε το θύμα του Πάσχα. «Που θέλεις να σου ετοιμάσομε να φας το Πάσχα;». Εκείνο ήταν ιουδαϊκό Πάσχα, εκείνο έλαβε την αρχή του στην Αίγυπτο. Για ποιό λόγο λοιπόν τρώγει αυτό ο Χριστός; Διότι τήρησε όλες τις εντολές του νόμου. Καθόσον, όταν βαπτιζόταν, έλεγε· «Διότι έτσι πρέπει σ' εμένα, να τηρήσω κάθε εντολή του νόμου». Ήρθα να εξαγοράσω τον άνθρωπο από την κατάρα του νόμου. Διότι «ο Θεός έστειλε τον Υιό του, που γεννήθηκε από γυναίκα και τήρησε τις εντολές του νόμου, για να εξαγοράσει εκείνους που ήταν δούλοι του νόμου» και να καταργήσει το νόμο. Για να μη λέγει λοιπόν κάποιος, ότι γι' αυτό κατάργησε αυτόν, επειδή δεν μπορούσε να τον τηρήσει, διότι ήταν βαρύς, δυσβάσταχος, και δυσκολοκατόρθωτος, αφού πρώτα τήρησε όλες τις διατάξεις αυτού, τότε τον κατάργησε. Γι' αυτό και εόρτασε το Πάσχα· διότι το Πάσχα ήταν εντολή του νόμου.

Και για ποιό λόγο ο νόμος όρισε να τρώνε το Πάσχα; Οι Ιουδαίοι ήταν αχάριστοι απέναντι στον ευεργέτη, και, παρ' όλες τις ευεργεσίες του, ξεχνούσαν τις εντολές του Θεού· καθόσον, όταν έφυγαν από την Αίγυπτο και είδαν τη θάλασσα να χωρίζεται στη μέση και στη συνέχεια πάλι να ενώνεται, καθώς και άλλα αμέτρητα θαύματα, έλεγαν «Ας κατασκευάσομε θεούς, που θα προπορεύονται και θα μας οδηγούν». Τι λές; Τα θαύματα τα έχεις ακόμη στα χέρια σου και ξέχασες τον ευεργέτη σου; Επειδή λοιπόν ήταν τόσο αναίσθητοι και αχάριστοι, ο Θεός σύνδεσε την υπενθύμιση των δωρεών του με την υπόθεση των εορτών, και γι' αυτό έδωσε εντολή να θυσιάζουν τον αμνό. «Ώστε, εάν σ' ερωτήσει», λέγει, «ο υιός σου τι σημαίνει το Πάσχα αυτό; να του πεις, ότι οι πρόγονοί μας στην Αίγυπτο έβαψαν κάποτε με το αίμα του προβάτου τις πόρτες των σπιτιών τους, για να μη συμβεί, όταν

θα ρθει ο εξολοθρευτής άγγελος να δει, να τολμήσει να μπει μέσα και να επιφέρει πλήγμα.

Ήταν λοιπόν η εορτή διαρκής υπενθύμιση της σωτηρίας τους. Ή καλύτερα δεν κέρδιζαν μόνο αυτό, ότι τους υπενθύμιζε τις παλιές ευεργεσίες, αλλά και άλλο σπουδαιότερο, ότι δηλαδή με αυτό προτυπώνονταν τα μελλοντικά. Καθόσον ο αμνός εκείνος ήταν τύπος άλλου πνευματικού αμνού, και το πρόβατο ήταν τύπος άλλου προβάτου· και εκείνο βέβαια ήταν σκιά, ενώ αυτό αλήθεια. Όταν λοιπόν παρουσιάσθηκε ο ήλιος της δικαιοσύνης, η σκιά πλέον καταργήθηκε· διότι όταν ο ήλιος ανατείλει, η σκιά χάνεται. Γι' αυτό λοιπόν και στην ίδια τράπεζα γίνονται και τα δύο Πάσχα, και το Πάσχα του τύπου, και το Πάσχα της αλήθειας. Διότι, όπως ακριβώς οι ζωγράφοι στον ίδιο πίνακα πρώτα τραβούν τις γραμμές και ζωγραφίζουν τη σκιά, και μετά προσθέτουν επάνω σ' αυτόν τα πραγματικά χρώματα, το ίδιο έκανε και ο Χριστός. Επάνω στην ίδια τράπεζα ζωγράφισε και το τυπικό Πάσχα, και πρόσθεσε το αληθινό «Που θέλεις να σου ετοιμάσομε το Πάσχα για να φας;». Τότε εορταζόταν το ιουδαϊκό Πάσχα, αλλ' αφού ανάτειλε ο ήλιος, ας μη φέγγει πλέον το λυχνάρι, αφού ήρθε η αλήθεια, ας καταργηθεί πλέον η σκιά.

5. Αυτά τα λέγω προς τους Ιουδαίους, επειδή νομίζουν ότι εορτάζουν πάσχα, επειδή με αδιαντροπιά οι απερίτμητοι κατά την καρδιά προβάλλουν τα άζυμα. Πώς, πες μου, Ιουδαίε, εορτάζεις το Πάσχα; Ο ναός κατασκάφθηκε, ο βωμός καταστράφηκε, τα άγια των αγίων καταπατήθηκαν, κάθε είδος θυσίας καταργήθηκε. Για ποιο λόγο λοιπόν τολμάς να κάμνεις αυτά τα παράνομα πράγματα. Οδηγήθηκες κάποτε αιχμάλωτος στη Βαβυλώνα και εκεί έλεγαν εκείνοι που σε αιχμαλώτισαν, «Ψάλατέ μας από τις ωδές που ψάλλατε στη Σιών», και δεν το ανεχόσουν. Και για να δείξει αυτά ο Δαυίδ έλεγε· «Στους ποταμούς της Βαβυλώνας, κοντά στις όχθες τους, εκεί καθίσαμε και κλάψαμε στις ιτιές που είναι δίπλα σ' αυτούς εκεί κρεμάσαμε τα όργανά μας·», δηλαδή το ψαλτήρι, την κιθάρα, τη λύρα, και τα υπόλοιπα- διότι αυτά τα όργανα χρησιμοποιούσαν την παλιά εποχή, και μ' αυτά έψαλλαν τους ψαλμούς. Αυτά λοιπόν τα όργανα, όταν οδηγήθηκαν στην αιχμαλωσία, τα πήραν μαζί τους, για να θυμούνται τον τρόπο ζωής στην πατρίδα τους και όχι για να τα χρησιμοποιήσουν. «Εκεί» λοιπόν, λέγει, «μας ζήτησαν αυτοί που μας αιχμαλώτισαν ύμνους από το στόμα μας», και είπαμε, «πώς θα ψάλω την ωδή του Κυρίου σε ξένη χώρα;». Τι λες; Την ωδή του Κυρίου δεν ψάλλεις σε χώρα ξένη και εορτάζεις το Πάσχα του Κυρίου σε ξένη χώρα; Είδες την αγνωμοσύνη τους; είδες την παρανομία τους; Όταν, εκείνοι που τους εξανάγκαζαν, ήταν εχθροί, δεν τολμούσαν ούτε ύμνο να ψάλλουν σε ξένη χώρα, ενώ τώρα, από μόνοι τους, χωρίς κανένας να τους εξαναγκάζει, ούτε να τους πιέζει, κηρύττουν πόλεμο εναντίον του Θεού.

Βλέπεις πως είναι ακάθαρτα τα άζυμα; πως είναι παράνομη η εορτή; πως δεν υπάρχει Πάσχα ιουδαϊκό; Υπήρχε κάποτε ιουδαϊκό Πάσχα, αλλά καταργήθηκε τώρα, και αντικαταστάθηκε με το πνευματικό Πάσχα, το οποίο παρέδωσε τότε ο Χριστός. Διότι,

λέγει, ενώ αυτοί έτρωγαν και έπιναν, αφού πήρε τον άρτο τον έκανε κομμάτια και είπε· «Αυτό είναι το σώμα μου που τεμαχίζεται για χάρη σας προς άφεση αμαρτιών». Γνωρίζουν τα λόγια αυτά όσοι έχουν μυηθεί. Και αφού πήρε πάλι το ποτήρι, είπε· «Αυτό είναι το αίμα, που χύνεται για χάρη πολλών, προς άφεση αμαρτιών». Και ήταν παρών ο Ιούδας, όταν ο Χριστός έλεγε αυτά. Αυτό είναι το σώμα μου, που το πούλησες, Ιούδα, τριάντα αργύρια· αυτό είναι το αίμα, για το οποίο πριν από λίγο έκαμνες τις αισχρές εκείνες συμφωνίες με τους αχάριστους Φαρισαίους. Πω, πω μέγεθος φιλανθρωπίας του Χριστού, πω, πω μέγεθος παραφροσύνης του Ιούδα, πω, πω μέγεθος μανίας· διότι ο μεν Ιούδας πούλησε αυτόν τριάντα αργύρια, ενώ ο Χριστός και μετά απ' αυτό δεν απέφυγε αυτό το αίμα, που πουλήθηκε, να το δώσει προς άφεση των αμαρτιών εκείνου που το είχε πωλήσει, εάν φυσικά το ήθελε. Και ήταν παρών ο Ιούδας και έπαιρνε μέρος στην ιερή εκείνη τράπεζα. Διότι, όπως ακριβώς ένιψε τα πόδια αυτού μαζί με τους άλλους μαθητές, έτσι πήρε μέρος και στην ιερή εκείνη τράπεζα, για να μη μπορεί να έχει καμία δικαιολογημένη απολογία, εάν επιμείνει στην κακία του. Διότι ο Χριστός έκανε ό,τι εξαρτιόταν απ' αυτόν και του τα πρόσφερε όλα, αυτός όμως εξακολούθησε να διατηρεί την κακή του γνώμη.

6. Αλλ' είναι ώρα πλέον να πλησιάσομε στη φρικτή αυτή τράπεζα. Όλοι λοιπόν ας πλησιάσομε με την πρέπουσα σωφροσύνη και προσοχή, και κανένας πλέον να μη είναι Ιούδας, κανένας να μη είναι πονηρός, κανένας να μη έχει μέσα του δηλητήριο· να μη λέγει άλλα με το στόμα του και άλλα να έχει στη σκέψη του. Παραβρίσκεται ο Χριστός, και εκείνος που στόλισε την τράπεζα εκείνη, αυτός και τώρα διακοσμεί αυτήν. Διότι δεν είναι άνθρωπος αυτός που μεταβάλλει τα δώρα που βρίσκονται μπροστά μας σε σώμα και αίμα του Χριστού, αλλ' ο ίδιος ο Χριστός που σταυρώθηκε για μας. Ο ιερεύς στέκεται και εκπληρώνει τον τύπο εκείνο, λέγοντας τα λόγια εκείνα, ενώ η δύναμη και η χάρη είναι του Θεού. «Αυτό είναι το σώμα μου», λέγει. Αυτά τα λόγια μεταβάλλουν σε σώμα και αίμα τα προσφερόμενα δώρα. Και όπως ακριβώς η φωνή εκείνη που έλεγε, «Αυξάνεσθε και πληθύνεσθε και γεμίσατε τη γη», λέχθηκε βέβαια μία φορά, πραγματοποιείται όμως αιώνια, δίνοντας έμπρακτη στη φύση μας τη δύναμη για απόκτηση παιδιών, έτσι και τα λόγια αυτά που λέχθηκαν μία φορά, σε κάθε μία τράπεζα των εκκλησιών από τότε μέχρι σήμερα, και μέχρι την μελλοντική παρουσία αυτού, κάμνουν πραγματική τη θυσία.

Κανένας λοιπόν να μη πλησιάζει σ' αυτή γεμάτος υπουλία, κανένας να μη πλησιάζει γεμάτος από κακία, κανένας να μη πλησιάζει έχοντας δηλητήριο μέσα στη σκέψη του, για να μη γίνεται αυτό που μεταλαβαίνει αιτία καταδίκης του. Καθόσον και τότε όρμησε μέσα στον Ιούδα ο διάβολος, αφού έλαβε εκείνο που του πρόσφερε ο Κύριος, όχι από περιφρόνηση προς το σώμα του Κυρίου, αλλά περιφρονώντας τον Ιούδα εξ αιτίας της αδιαντροπιάς του, για να μάθεις, ότι πάντοτε ο διάβολος κατ' εξοχή εισέρχεται και κυριεύει εκείνους που παίρνουν μέρος ανάξια στη θεία ευχαριστία, όπως ακριβώς συνέβηκε και τότε στον Ιούδα. Διότι οι τιμές ωφελούν εκείνους που είναι άξιοι, ενώ σ' εκείνους που τις απολαμβάνουν ανάξια, επιφέρουν μεγαλύτερη

τιμωρία. Και αυτά τα λέγω όχι για να σας φοβήσω, αλλά για να σας προφυλάξω. Κανένας λοιπόν να μη γίνεται Ιούδας, κανένας να μη πλησιάζει έχοντας μέσα του δηλητήριο κακίας. Διότι η θυσία είναι πνευματική τροφή· και όπως ακριβώς η σωματική τροφή, όταν εισέλθει σε στομάχι γεμάτο από βλαβερά υγρά, χειροτερεύει περισσότερο την ασθένεια, όχι από τη φύση της, αλλ' εξ αιτίας της ασθένειας του στομαχιού, έτσι λοιπόν συμβαίνει συνήθως και με τα πνευματικά μυστήρια. Καθόσον και αυτά, όταν εισέλθουν μέσα σε ψυχή γεμάτη από κακία, περισσότερο την καταστρέφουν και την οδηγούν στην απώλεια, όχι από τη φύση τους, αλλ' εξ αιτίας της πνευματικής ασθένειας της ψυχής που τα δέχθηκε.

Κανένας λοιπόν ας μη έχει μέσα του πονηρούς λογισμούς, αλλ' ας καθαρίσομε τη σκέψη μας καθόσον προσερχόμαστε σε καθαρή θυσία· ας κάνομε λοιπόν άγια την ψυχή μας· διότι αυτό μπορεί να γίνει και μέσα σε μία ημέρα. Πώς και με ποιό τρόπο; Εάν έχεις κάτι εναντίον του εχθρού, διώξε την οργή, θεράπευσε την πληγή, σταμάτησε την έχθρα, για να λάβεις θεραπεία από την τράπεζα· διότι προσέρχεσθε σε θυσία φρικτή και άγια. Δείξε σεβασμό προς το νόημα αυτής της προσφοράς. Σφαγμένος βρίσκεται μπροστά σου ο Χριστός. Και για ποιό λόγο σφάχθηκε και γιατί; Για να ειρηνεύσει τα ουράνια και τα επίγεια, για να σε κάνει φίλο και των αγγέλων, για να σε συμφιλιώσει με το Θεό των πάντων· ενώ είσαι εχθρός και πολέμιος αυτού, να σε κάνει φίλο του. Εκείνος θυσίασε την ψυχή του για χάρη εκείνων που τον μισούσαν, ενώ σύ συνεχίζεις να εχθρεύεσαι το συνάνθρωπό σου· και πώς θα μπορέσεις να βαδίσεις στην τράπεζα της ειρήνης; Και εκείνος βέβαια δεν απέφυγε ούτε και να πεθάνει για χάρη σου, ενώ συ δεν θέλεις για τον εαυτό σου ν' αφήσεις την οργή σου εναντίον του συνανθρώπου σου; Και ποιας συγγνώμης αυτά είναι άξια;

Με έβλαψε, λέγει, και μ' άρπαξε πάρα πολλά. Και τι είναι αυτό; Οπωσδήποτε η ζημιά είναι χρηματική· διότι δεν σε πλήγωσε όπως ο Ιούδας τον Χριστό· αλλ' όμως και το ίδιο το αίμα του που έχυσε, το έδωσε για τη σωτηρία εκείνων που τον θανάτωσαν. Τι θα μπορούσες να πεις ισάξιο μ' αυτό; Εάν δεν συγχωρήσεις τον εχθρό σου, δεν έβλαψες εκείνον, αλλά τον εαυτό σου· διότι εκείνον τον έβλαψες πολλές φορές στην παρούσα ζωή, ενώ τον εαυτό σου τον κατέστησες ασυγχώρητο κατά την απολογία σου τη μέλλουσα εκείνη ημέρα· διότι ο Θεός τίποτε δεν μισεί τόσο, όσο τον μνησίκακο άνθρωπο, όσο την καρδιά τη γεμάτη από μίσος και την ψυχή που φλογίζεται από κακία. Άκουσε λοιπόν τι λέγει· «Εάν, όταν προσφέρεις το δώρο σου στο θυσιαστήριο, θυμηθείς την ώρα ακριβώς που βρίσκεσαι στο θυσιαστήριο, ότι ο αδελφός σου έχει κάτι εναντίον σου, άφησε το δώρο σου στο θυσιαστήριο, και πήγαινε και συμφιλιώσου πρώτα με τον αδελφό σου, και τότε έλα και πρόσφερε το δώρο σου».

Τι λες, ν' αφήσω το δώρο μου; Ναι, λέγει· διότι και η θυσία αυτή έγινε για να έχεις ειρήνη με τον αδελφό σου. Εάν λοιπόν η θυσία έγινε για να έχεις ειρήνη με τον αδελφό σου, συ όμως δεν μπορείς να επιτύχεις την ειρήνη αυτή, άσκοπα συμμετέχεις

στη θυσία· διότι το κατόρθωμά σου είναι ανώφελο. Κάνε λοιπόν πρώτα εκείνο, για το οποίο έχει προσφερθεί η θυσία, και τότε θ' απολαύσεις αυτή άξια. Γι' αυτό κατέβηκε ο Υιός του Θεού, για να συμφιλιώσει τη φύση μας με τον Κύριο· γι' αυτό δεν ήρθε μόνο αυτός, αλλά για να μας καταστήσει κοινωνούς του ονόματός του και εμάς που κάμνομε τα ίδια μ' αυτόν. Διότι λέγει «Μακάριοι είναι εκείνοι που ειρηνεύουν, διότι αυτοί θα ονομασθούν υιοί του Θεού». Εκείνο λοιπόν που έκανε ο Μονογενής Υιός του Θεού, αυτό κάνε και συ σύμφωνα με την ανθρώπινη δύναμή σου, γίνε δηλαδή πρόξενος ειρήνης και για τον εαυτό σου και για τους άλλους. Γι' αυτό και σένα τον ειρηνοποιό σε ονομάζει υιό του Θεού· γι' αυτό και κατά την ώρα της θυσίας καμία άλλη εντολή δεν ανέφερε, παρά την εντολή της συμφιλιώσεως με τον αδελφό σου, για να δείξει, ότι αυτό είναι ανώτερο από όλα.

Ήθελα να παρατείνω το λόγο, αλλ' είναι αρκετά και αυτά για εκείνους που προσέχουν, εάν τα θυμούνται. Ας θυμούμαστε λοιπόν, αγαπητοί, πάντοτε αυτά τα λόγια, και τα αγνά φιλήματα, και τον γεμάτο από ιερό φόβο ασπασμό αναμεταξύ μας. Διότι αυτό συνδέει τις σκέψεις μας, και κάμνει όλους μας να γίνομε ένα σώμα, επειδή όλοι συμμετέχομε στην κοινωνία ενός σώματος. Ας ενωθούμε λοιπόν σ' ένα σώμα, όχι συνενώνοντας τα σώματά μας, αλλά συνενώνοντας αναμεταξύ τους τις ψυχές μας με το σύνδεσμο της αγάπης· έτσι θα μπορέσομε ν' απολαύσομε με παρρησία την τράπεζα που βρίσκεται μπροστά μας. Διότι, και αν ακόμη έχομε αμέτρητες δίκαιες πράξεις, αλλ' είμαστε μνησίκακοι, όλα είναι μάταια και άσκοπα, και δεν θα μπορέσομε απ' αυτές να καρπωθούμε καμιά ωφέλεια για τη σωτηρία μας.

Γνωρίζοντας λοιπόν αυτά, ας εξαφανίσομε την οργή, και, αφού καθαρίσομε τη συνείδησή μας, με πραότητα και όλη την καλωσύνη μας ας πλησιάσομε στην τράπεζα του Χριστού, μαζί με τον οποίο στον Πατέρα ανήκει η δόξα, η τιμή και η δύναμη, συγχρόνως και στο άγιο Πνεύμα, τώρα και πάντοτε και στους αιώνες των αιώνων. Αμήν.

(Πηγή: "Ομολογία Πίστεως")